

**CENTRUM
POLITYK
PUBLICZNYCH**

Wzmocnienie czynnika społecznego i merytorycznego w kształtowaniu przestrzeni miejskiej

2/2023

**Paweł Hałat
Marek Kaszyński
Bartłomiej Kisielewski
Rafał Matyja
Małgorzata Tomczak**

Spis treści

Tezy i propozycje.....	3
Pole gry.....	5
Nowe granice i wyzwania	8
Kluczowe instytucje.....	11
Architekt miasta	11
Miejska komisja urbanistyczno-architektoniczna (MKUA)	14
Procedury.....	18
Konkursy	18
Konsultacje	22
Edukacja jako część debaty	24
Krytyka architektoniczna i rola mediów	25
Bibliografia.....	27
Akty prawne poszczególnych miast, regulujące pozycje architekta miasta i komisji urbanistyczno-architektonicznej	28
Autorzy.....	33

Liczne raporty przygotowywane przez środowiska architektów, urbanistów oraz specjalistów od zagospodarowania przestrzennego wskazują na pogłębianie się negatywnych zjawisk w przestrzeni polskich miast (Sepioł 2014, Kowalewski, Markowski, Śleszyński 2018). Potwierdzają to także badania i studia prowadzone przez socjologów i urbanistów (Drozda 2019, Kusiak 2017). Niniejsza propozycja jest próbą wskazania sposobów przeciwstawienia się tym procesom nie poprzez zmiany prawne – konieczne, ale trudne politycznie – lecz przez zmianę sposobu funkcjonowania instytucji w ramach istniejącego porządku prawnego, przez wzmocnienie instytucji zdolnych do merytorycznej korekty polityki przestrzennej oraz przez działania koalicji rzeczniczych, łączących różne instytucje, środowiska i grupy zainteresowane poprawą jakości przestrzeni i życia w miastach.

Tezy i propozycje

- Zarządzanie przestrzenią miasta jest wielowątkowym procesem, którego przebieg ma charakter długofalowy, z tego względu w planowaniu przestrzeni miast pożądane są elastyczność rozwiązań oraz uwzględnianie obecnych i przyszłych potrzeb różnych grup. Model jednoosobowego decydowania (prezydenta/burmistrza) jest nieskuteczny oraz sprzeczny z wyzwaniami, przed jakimi stają polskie miasta, gdy chodzi o przeciwstawianie się presji interesów partykularnych. Dlatego istotą naszej propozycji jest **tworzenie równowagi opartej na wzmocnieniu roli czynnika merytorycznego i społecznego w procesie kształtowania przestrzeni miejskiej**.
- Kwestie **architektury i planowania przestrzeni powinny stanowić rdzeń szerszej debaty o dobrym mieście**, uwzględniającej głosy specjalistów z różnych dziedzin i biorącej pod uwagę opinie mieszkańców. Dobra architektura i przestrzeń to nie tylko wrażenia estetyczne, ale także ich funkcjonalność, trwałość i adekwatność wobec wyzwań klimatycznych, wartości społecznych i kosztów funkcjonowania miasta.
- Stanowisko **architekta miasta** jako profesjonalnego podmiotu współkształtującego politykę przestrzenną powinno mieć charakter samodzielny i sprzyjać budowaniu zaufania mieszkańców i ich reprezentantów w radzie miasta do prowadzonej przez władzę wykonawczą polityki w zakresie planowania przestrzennego i architektury. Architekt miasta powinien być osobą stojącą na straży interesu publicznego definiowanego w długiej perspektywie, włączającą do dyskusji o mieście rozmaitych interesariuszy i budującą szeroki konsensus wokół rozwoju przestrzennego miasta, bazującego przede wszystkim na kryteriach jakościowych a nie cenowych.
- Poprawa jakości polityki przestrzennej wymaga także silniejszej pozycji **miejskiej komisji urbanistyczno-architektonicznej**, która powinna być traktowana jako instytucja doradcza dla miasta, a nie wyłącznie jego prezydenta czy burmistrza. Wymaga to powszechnej

dostępności jej opinii, możliwości korzystania ze wsparcia MKUA przez radę miasta, uczestnictwa członków komisji w ważnych debatach z udziałem mieszkańców i innych interesariuszy.

- Szczególną wartość w procesie projektowania miast mają **konkursy architektoniczne** dotyczące nie tylko budynków, ale także dobrych przestrzeni publicznych. Mit, iż konkursy architektoniczne należy wykorzystywać jedynie przy planowaniu „ikon architektonicznych” sprawia, że narzędzie to nie jest wykorzystywane w planowaniu przestrzeni „codziennych”, które mają kluczowe znaczenie dla funkcjonowania społeczności lokalnych, a w szerszym kontekście również dla kształtowania wartości estetycznych czy kulturowych miast.
- Planowanie przestrzenne **musi dotyczyć różnych skal przestrzennych** – nie zawsze pokrywających się z podziałem administracyjnym – od skali sąsiedztwa i osiedla po skalę aglomeracji i obszarów metropolitalnych. Z planowaniem przestrzennym powinna być w integralny sposób powiązana polityka transportowa, będąca jednym z najważniejszych czynników kształtujących przestrzeń zurbanizowaną.
- Szansą na wzmocnienie czynników merytorycznych i społecznych w procesach planowania przestrzennego jest **rozwój edukacji urbanistycznej i architektonicznej**, a także upowszechnienie szerszego – historycznego, socjologicznego, przyrodniczego czy ekonomicznego – spojrzenia na miasto.

Pole gry

Postulat kształtowania dobrej architektury i przestrzeni miejskiej jest dziś stawiany powszechnie. Nie jest tajemnicą, że jakość otaczającej nas przestrzeni wpływa na jakość naszego życia. Definicja „dobrej przestrzeni” nie może być ograniczona jedynie do kryteriów estetycznych, lecz związana jest także z jej atrakcyjnością funkcjonalną, czytelnością układu, odpowiednią skalą czy porządkiem przestrzennym i respektowaniem kontekstu. Dobra przestrzeń to taka, w której chcemy przebywać i która sprzyja budowaniu relacji międzyludzkich.

Jednak – jak wskazują liczne raporty – „Polska zdecydowanie wyodrębniana jest w grupie systemów najslabiej chroniących ład przestrzenny i posiadających w skali Unii Europejskiej najwięcej wyzwań i barier do przezwyciężenia. Zwraca się w związku z tym uwagę na szerszą potrzebę doprecyzowania praw (i roli) właścicieli nieruchomości w systemie planowania przestrzennego, powstrzymanie niekontrolowanej suburbanizacji, a także kształtowanie kultury planistycznej w skali krajowej, regionalnej i lokalnej” (Szlachta, Nowak 2021, s. 6).

Warunkiem naprawy jest stworzenie mechanizmów równowagi między interesami prywatnymi (partykularnymi) a interesami o charakterze ogólnym, w tym także perspektywą solidarności pokoleniowej, polegającej na trosce o to, co zostawimy następcom. Dyskutujmy zatem nie tylko o zasadach postępowania, ale także o interesach kształtujących współczesne pole gry o przestrzeń miejską. Przekonanie, że samorząd miejski w tym procesie powinien być silnym i jednocześnie wiarygodnym graczem nie powinno oznaczać, że pokładamy nadzieje wyłącznie w działaniach burmistrzów i prezydentów. Kluczem do skutecznej obrony dobrych rozwiązań jest istnienie wiarygodnej polityki miejskiej, kształtowanej także przez rady miast i instytucje reprezentujące perspektywę merytoryczną, takie jak architekt miasta czy miejskie komisje urbanistyczno-architektoniczne.

Konieczność mobilizowania szerszej koalicji zwolenników dobrej przestrzeni miejskiej jest związana z przewagą presji rynkowej. Jak zwracał uwagę Janusz Sepioł wejście do gry „poważnego kapitału” zbiegło się w czasie „z dramatyczną w skutkach reformą systemu planowania przestrzennego, w wyniku której miasta straciły wszystkie swoje plany zagospodarowania przestrzennego. W efekcie, dominującym sposobem decydowania o kształcie zabudowy stały się indywidualne decyzje administracyjne. (...) W tym systemie deweloperzy czują się jak ryba w wodzie, gdyż właściwie jedynym ograniczeniem dla ich koncepcji stały się przepisy o warunkach technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki, czyli mówiąc inaczej – minimalne standardy techniczne” (Sepioł 2015, s. 25)

Problem polega także na tym, że władze miast są często zbyt słabe lub niedostatecznie zdeterminowane do tego, by stać na straży wysokich standardów ładu przestrzennego. Sytuację tę precyzyjnie opisał cytowany już wcześniej Janusz Sepioł: „Samorządy znalazły się w ten sposób w swoistej pułapce. Podczas ostrej gospodarczej rywalizacji każdy inwestor jest przecież na wagę złota, każda potencjalna utracona inwestycja może okazać się dla władarzy miasta polityczną klęską, a z drugiej strony pewnych miejsc, pewnych standardów i pewnych wartości, ktoś musi bronić. Dylematy są coraz trudniejsze i w ich efekcie samorząd wycofuje

się z przypisanej mu roli kreatora i regulatora przestrzeni, strony tworzącej „reguły gry w miasto” (Sepioł 2015, s. 25-26).

Rola dobrych przykładów i udanych realizacji, jako punktów odniesienia w dyskusji o przestrzeni, jest nie do przecenienia. Szczególną rolę mają tu do odegrania podmioty publiczne i władze samorządowe, które myśląc długofalowo o rozwoju swoich społeczności powinny przyjmować przede wszystkim kryteria jakościowe, zarówno jeśli chodzi o jakość procesu, jak i samych projektów wskazanych do realizacji.

Nie postrzegamy organów samorządowych jako jednolitego gracza, ale jako pole, na którym dokonuje się kalkulacja różnych interesów i wartości. Zdajemy sobie sprawę z tego, że reprezentanci wpływowych grup interesów intensywnie poszukują sposobów wpływania na osoby uczestniczące w procesie podejmowania decyzji z zakresu polityki przestrzennej. Część tego wpływu ma charakter legalny, otwarty i prawomocny w warunkach demokratycznej rywalizacji. Oznacza to jednak, że ani urzędy miast, ani rady miast nie mogą być postrzegane wyłącznie jako strażnicy interesu publicznego, podobnie zresztą jak część ekspertów, środowisk medialnych i opiniotwórczych. Dlatego zaletą jest zróżnicowanie, kolegalność i transparentność instytucji określających ramy planowania przestrzennego, a także uznanie konfliktu, sporu, różnicy zdań za element pozytywny w procesie kształtowania polityki publicznej w tym obszarze.

Dlatego postulując przywrócenie równowagi między interesem publicznym – mierzonym w długiej, ponadpokoleniowej perspektywie – a interesami partykularnymi, musimy odejść od prostego schematu, w którym jedynym założonym czynnikiem równowagi są działania władz miasta. W wielu ośrodkach ten czynnik równowagi nie działa dostatecznie silnie lub nie bierze pod uwagę długofalowo rozumianego interesu publicznego. Szansą na korzystne poszerzenie pola manewru władz miasta, uniezależniające od presji inwestorów i ich potencjalnych klientów, jest wzmocnienie czynnika merytorycznego oraz koalicji rzeczniczych, broniących długofalowo rozumianego interesu publicznego. Jako potencjalnych rzeczników interesu publicznego postrzegamy przede wszystkim zorganizowane środowiska zawodowe – architektów, urbanistów, specjalistów od transportu publicznego, ochrony środowiska, gospodarki wodnej – organizacje społeczne, nastawione na szerszy interes miejskich aktywistów, środowiska opiniotwórcze rozumiejące wagę swojej społecznej roli. W tej ostatniej grupie ogromną rolę odgrywają – obok tradycyjnie rozumianych mediów – popularni twórcy różnych form mediów społecznościowych, ludzie kultury, angażujący się w sprawy publiczne przedstawiciele środowiska akademickiego.

Warunkiem dobrze zorganizowanej debaty publicznej jest nastawienie na jej włączający i edukacyjny charakter. Chodzi tu jednak nie o edukację rozumianą jako swego rodzaju warunek dopuszczenia do debaty o przestrzeni czy architekturze, ale przeciwnie – jako system wsparcia dla tych uczestników dyskusji, którzy nie posiadają fachowego przygotowania. Ta edukacja musi rozwijać się właśnie w warunkach otwartej debaty, wolnej od paternalistycznego pouczenia części jej uczestników. Proces ten powinien być nastawiony na wzajemną edukację jego uczestników – w tym przedstawicieli władz miejskich i urzędników.

Pole gry to nie tylko twarde argumenty finansowe i polityczne. To także kształtowanie ram debaty publicznej i nadawanie jej istotnego dla danego ośrodka charakteru. Imponują nam przykłady krajów, w których kwestie urbanistyki, architektury i ładu przestrzennego znajdują się w centrum uwagi mediów. W których redakcje dbają o poważną i ciekawą krytykę architektoniczną oraz tworzą warunki do uprawiania jej w sposób niezależny i wiarygodny. W których dyskusja o wartościach estetycznych nie sprowadza się do krytyki najgorszych budynków i rozwiązań.

Pole gry wytyczone jest zatem nie tylko przez interesy, ale także przez słowa i obrazy, przez wyobrażenia o dobrym mieście i praktyki dyskusowania o różnicach w jego postrzeganiu. Im częściej przedmiotem takiej dyskusji będą nie tylko budynki, ale także tereny mieszkaniowe, przestrzenie wspólne, przestrzenie ulic, węzły transportowe, tereny zielone (urządzone i przyrodnicze), tym łatwiej będzie o pozyskanie społecznego zainteresowania. Wyobrażenie o dobrej przestrzeni nie jest bowiem wyłączną własnością wąskiego kręgu najlepiej wykształconych specjalistów, ale tworzy się także w konfrontacji podejścia grup o różnym kapitale ekonomicznym i kulturowym, posiadających różne perspektywy pokoleniowe, odmienne potrzeby wiążące się z korzystaniem z miasta, jego przestrzeni komercyjnych, wypoczynkowych czy mieszkaniowych.

Prawo do miasta warto rozumieć zatem nie tylko jako wspólne dla wszystkich mieszkańców, ale obejmujące także inne osoby z niego korzystające: podejmujące w mieście pracę, naukę szkolną, korzystające z usług publicznych itp. Prawo do miasta powinno także obejmować przyszłe pokolenia oraz innych niż ludzie mieszkańców danego terenu, jako że miasto jest także ekosystemem, w którym powinny funkcjonować różne organizmy. To dlatego w planowaniu przestrzennym należy uwzględnić koncepcję usług ekosystemów – pozwalającą dostrzec i – na ile to możliwe – wycenić wartość ekosystemów dla trwałego rozwoju miasta. Wartość terenów przyrodniczych nie może być postrzegana jedynie z perspektywy rekreacji mieszkańców lub jako rezerwuar terenów pod zabudowę. Poza terenami zieleni urządzonej, istotne dla funkcjonowania i zachowania równowagi są tereny (pół)naturalne, a także „czwartej przyrody” – spontanicznych, samoistnie podlegających sukcesji i renaturyzacji terenów (nieużytki). Miasta (tereny zurbanizowane) zajmując znaczące i coraz większe obszary, muszą uwzględniać odpowiedzialność za zachowanie równowagi przyrodniczej i bioróżnorodności. W projektowaniu przestrzeni (w tym przestrzeni publicznych) nadrzędną zasadą powinna być minimalizacja ingerencji w naturalne procesy przyrodnicze – np. poprzez utwardzanie tylko niezbędnej funkcjonalnie powierzchni.

Wreszcie należy zwrócić uwagę na wyzwania klimatyczne jakie dziś stoją przed nami. Przestrzenie miast oraz nasze w nich funkcjonowanie ma bezsprzecznie wpływ na klimat i środowisko. Dlatego w dyskusjach o przestrzeni miasta oraz planowaniu w każdej skali powinniśmy brać pod uwagę tzw. zielono-niebieską infrastrukturę, która jest w stanie poprawić warunki miejskiego mikroklimatu.

Nowe granice i wyzwania

Istotnym czynnikiem kształtującym pole gry o miejską przestrzeń są nowe podziały funkcjonalne, odmienne od tych administracyjnych. Wyniki Narodowego Spisu Powszechnego z roku 2021 wskazały na postępującą polaryzację obszarów ulegających depopulacji i obszarów wzrostu ludności nie tylko w skali kraju, ale także funkcjonalnych obszarów miejskich, gdzie zjawiskom szybkiego przyrostu ludności w strefach podmiejskich większości dużych miast towarzyszą procesy kurczenia się liczby mieszkańców w ich obrębie. Miasta nie tylko rozlewają się na obszary okoliczne, ale także ulegają poważnym wewnętrznym zmianom. Tworzą się nowe osiedla mieszkaniowe, których potrzeby są często odmienne od szerszych dzielnic, które je otaczają. Granice dawnych jednostek pomocniczych często tracą na znaczeniu, zwłaszcza gdy projektowano je jako przestrzenie zamieszkałe przez kilkadziesiąt tysięcy osób na powierzchni odpowiadającej średniemu polskiemu miastu.

Jednym z symboli przekształceń przestrzennych polskich miast są grodzone osiedla – pomimo ułudy bezpieczeństwa i prestiżu – najczęściej prezentujące niskiej jakości rozwiązania przestrzenne i funkcjonalne. Centra miast ulegają przekształceniom takim jak gentryfikacja i turystyfikacja. Charakterystyczne dla nich instytucje handlowe muszą także konkurować nie tylko z centrami handlowymi, ale także – w coraz większym stopniu – z handlem internetowym. Poza granicami miast następuje niekontrolowana suburbanizacja – która coraz częściej bywa postrzegana nie tylko jako problem społeczny i ekologiczny, ale i pułapka ekonomiczna dla rozwoju obszarów zurbanizowanych (Śleszyński i in. 2021). Warto też zwrócić uwagę na to, że suburbanizacji i chaosowi przestrzennemu sprzyja liberalna polityka mieszkaniowa po 1989 r. – całkowite wycofanie się państwa z roli dostarczyciela mieszkań i przejęcie dominującej roli w kształtowaniu nowych zasobów mieszkaniowych przez prywatnych deweloperów oraz banki jako instytucje kredytujące nowe mieszkania. Model przerzucający odpowiedzialność za kształtowanie zasobu mieszkaniowego – więc i pośrednio – jakość przestrzeni zamieszkania pozostaje dominującym do dziś, co potwierdzają kolejne programy wsparcia dla budowy mieszkań (Leśniak-Rychlak 2020).

O ile niemożliwie jest powstrzymanie procesu suburbanizacji, to dobra polityka przestrzenna i transportowa uprawiana w granicach obszarów funkcjonalnych może nadać jej uporządkowany charakter. Oznacza to konieczność planowania na różnych poziomach i eliminowania planów zbyt wąskich terytorialnie. Autorzy interesującego badania poświęconego skali planów tworzonych w grupie 708 wybranych gmin zwracają uwagę na „obejmowanie planami miejscowymi terenów stosunkowo niewielkich, niekiedy o powierzchni poniżej 1 ha” co sprawia, iż „plan miejscowy nie różni się zasadniczo od decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu (decyzji lokalizacyjnej)”. Zamiast pożądanego efektów kształtowania ładu przestrzennego, prowadzi to do chaosu i rozlicznych dysfunkcji w lokalnych układach urbanistycznych”. Innym źródłem problemów jest – zdaniem autorów – fakt, iż kształt wielu planów „wskazuje wyraźnie, że granice „omijają” różne tereny, tworząc nieraz zadziwiające figury geometryczne. Równocześnie wiele dokumentów zostało

sporządzonych dla dróg, linii energetycznych itp. W obu przypadkach wartość planów miejscowych w sensie kształtowania ładu urbanistycznego i porządkowania przestrzeni jest nikła, a w niektórych miejscach może takim celem nawet szkodzić” (Izdebski, Śleszyński, Malinowski, Kursa 2018, s. 333, 341).

Warto też podkreślić, iż jednym z najistotniejszych – a zarazem niedocenianych – czynników kształtujących przestrzeń obszarów zurbanizowanych jest transport, w tym przede wszystkim indywidualny transport samochodowy. Wskaźniki nasycenia samochodami osobowymi w miastach przekroczyły wartości odnotowywane na obszarach zachodnich metropolii. Wraz z rozwojem wskaźników motoryzacji postępuje rozbudowa infrastruktury – nie tylko drogowej, ale i parkingowej. Większość miast wpadło w pułapkę samonapędzającej się spirali – na wzrost motoryzacji i związane z nią oczekiwania i konflikty reaguje rozbudową infrastruktury dla samochodów, co powoduje dalszy wzrost popytu i wzrost udziału transportu indywidualnego. Nierozumiąłem jest narzucanie przez władze miast w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego takich samych wymogów dotyczących liczby miejsc parkingowych w centrach miast (w tym zabytkowych), gdzie zwykle dobrze funkcjonuje transport publiczny, jak na ich obrzeżach.

Wysokie wskaźniki parkingowe narzucone w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, mające w założeniu niwelować konflikty o parkowanie realnie przyczyniają się do pogorszenia jakości przestrzeni osiedli (parkingi lokowane na powierzchni lub płytko pod nią), wzrostu ceny mieszkań, a nawet wypierania funkcji mieszkalnej na rzecz np. hotelowej, w której przypadku łatwiej spełnić wymagania parkingowe. Zapewnienie wysokich parametrów parkingowych w obszarach zabudowy komercyjnej (centra handlowe) i biurowej dodatkowo zachęca do użytkowania samochodu w codziennych podróżach (Gies, Hertel, Tully 2021).

Dostosowanie układów komunikacyjnych w miastach przede wszystkim do ruchu samochodowego powoduje, że w miastach ulice tracą funkcję przestrzeni publicznej. Na konieczność uwzględniania pozatransportowej funkcji ulicy wskazują nowe przepisy regulujące parametry dróg – w tym ulic. Ulica miejska, definiowana dotąd po prostu jako „droga w obszarze zabudowanym” w nowym rozporządzeniu drogowym została opisana jako „droga (...) otoczona terenami zabudowy lub terenami przeznaczonymi pod zabudowę, pełniącą oprócz funkcji komunikacyjnej także inne funkcje, w szczególności związane z jej otoczeniem” (Rozporządzenie 2022). Warunkiem zmiany jest odejście od traktowania ruchu samochodowego priorytetowo przy projektowaniu przestrzeni ulic, sprawiedliwszy podział przestrzeni – w tym z wykorzystaniem zapisów MPZP (ustalanie ciągów pieszych, rowerowych, szpalerów drzew przy ulicach). Jednym z rozwiązań może być m.in. tworzenie wydzielonych, bezkolizyjnych dróg rowerowych. Ostatnie lata (w tym okres pandemii COVID-19) pokazały, że transport rowerowy odgrywa coraz większe znaczenie, ale ograniczeniem dla niego jest brak bezpiecznych i wygodnych tras, łączących w nieprzerwany sposób różne fragmenty miast. Należy także przywrócić rangę miejskim przestrzeniom transportu publicznego – ważne przystanki tramwajowe/autobusowe, węzły przesiadkowe, dworce i przystanki kolejowe oraz

ich otoczenie powinny być traktowane jako naturalne miejsca koncentrowania aktywności, centra (sub)lokalne.

Nowe granice i nowe podziały funkcjonalne są kształtowane nie tylko przez zabudowę, ale i przez infrastrukturę transportową. Nowe osiedla często powstają poza zasięgiem sprawnej komunikacji publicznej, samochód staje się więc naturalną i jedyną opcją transportową dla ich mieszkańców (Gadziński, Goras 2019). Pogłębia się także zjawisko wykluczenia transportowego obszarów poza obszarami funkcjonalnymi wielkich miast. Wobec braku lub dalece niewystarczającej oferty transportu publicznego na obszarach tych pojawia się zjawisko wymuszonej motoryzacji – brak samochodu powoduje wykluczenie mieszkańców z rynku pracy czy dostępu do usług publicznych (Orchowska 2022). Dlatego właściwą politykę transportową należy traktować jako jeden z kluczowych sposobów kształtowania przestrzeni i zapewniania zrównoważonej mobilności w skali miasto-aglomeracja-region oraz sprawiedliwej dostępności usług publicznych.

Dyskusja o polityce przestrzennej stanowi zatem punkt wyjścia do myślenia o zmianach zachodzących w mieście, zarówno w sferze transportowej, jak i w obszarze innych polityk, w tym troski o środowisko naturalne i adaptację do zmian klimatu. Także w tym ostatnim kontekście elementem troski o dobrą, funkcjonalną przestrzeń jest zapewnienie wygodnego, taniego transportu publicznego oraz wygodnej i bezpiecznej komunikacji rowerowej, z drugiej – odejście od wskazywania wysokich wskaźników parkingowych i determinizmu w projektowaniu miast dla rosnącego natężenia ruchu samochodowego i dostrzeżenie roli, jaką w układach przestrzennych pełnią systemy transportu zbiorowego – zwłaszcza linie kolejowe i tramwajowe.

Kluczowe instytucje

Ustawowe regulacje procesu planowania przestrzennego oddają kluczowe decyzje w ręce władz gminy – w miastach prezydenta lub burmistrza oraz rady. Jednak zapewnienie równowagi i transparentności procesu, a także nadanie mu charakteru bardziej merytorycznego i respektującego długofalowy interes publiczny wymaga wzmocnienia dwóch instytucji, których rola jest obecnie niedostateczna: architekta miasta i miejskiej (lub gminnej) komisji urbanistyczno-architektonicznej.

Sensem proponowanych zmian jest wprowadzenie równowagi między presją interesów prywatnych a interesem publicznym poprzez: wzmocnienie politycznej siły argumentów merytorycznych, zapewnienie większej transparentności decyzji z zakresu zagospodarowania przestrzennego, szerszą edukację urbanistyczną i architektoniczną oraz rozwinięcie publicznej debaty na temat kształtowania i naprawy przestrzeni miejskiej.

Architekt miasta

Kluczową rolę w tworzeniu warunków dobrego rozwoju przestrzennego miast powinni odgrywać miejscy architekci, których roli nie należy sprowadzać do funkcji urzędniczych. Powinni stać się oni moderatorami merytorycznej dyskusji o rozwoju przestrzennym miasta i strażnikami interesu publicznego w kluczowych decyzjach podejmowanych przez władze publiczne. Optymalne byłoby w przyszłości ukształtowanie funkcji architekta miasta na wzór dzisiejszego skarbnika – jako osoby wspólnego zaufania prezydenta (burmistrza) i rady. Jednak nawet w obecnych ramach ustrojowych możliwe jest traktowanie tego urzędu jako równego rangą zastępcom prezydenta, sekretarzowi i skarbnikowi.

Warto przyrzeć się zatem obecnym praktykom, nie traktując ich jako gotowych dobrych rozwiązań. Wiele miast, w których powołano taki urząd, łączy funkcję architekta miasta z kierowaniem odpowiednim departamentem czy wydziałem urzędu miasta (tabela 1). W niektórych miastach pozycja architekta jest znacznie niższa i obejmuje podległość nie tylko wobec zastępcy prezydenta, ale także dyrektora jednostki wyższego rzędu. W Krakowie architekt miasta jest głównym specjalistą w strukturze Wydziału Architektury i Urbanistyki i jak mówi szczegółowe zarządzenie „W strukturze Wydziału Architektury i Urbanistyki funkcjonuje samodzielne stanowisko Głównego Architekta Miasta (AU-06), który podlega bezpośrednio II Zastępcy Prezydenta Miasta Krakowa ds. Zrównoważonego Rozwoju”.

Łączenie funkcji dyrektora jednostki organizacyjnej podległej jednemu z zastępców prezydenta ma często na celu rozwiązanie problemów z umocowaniem stanowiska architekta w strukturze urzędu miasta. Przykładem takiego modelu jest zapis regulaminu m. st. Warszawy mówiący, iż „Dyrektor Biura [Architektury i Planowania Przestrzennego] pełni funkcję Architekta Miasta” i nie przewiduje on dla takiej osoby innych szczególnych kompetencji. W Łodzi architekt miasta jest tytułem przysługującym dyrektorowi Biura Architekta Miasta, o czym regulamin mówi w następujący sposób „Ze względu na szczególny charakter zadań realizowanych przez niektórych pracowników urzędu – za zgodą prezydenta – mogą oni, obok

dotychczasowych tytułów służbowych, używać równocześnie innych tytułów służbowych, np.: architekt miasta, rzecznik osób z niepełnosprawnościami”. Tymczasem dobre sprawowanie urzędu architekta miasta nie wymaga kierowania jednostką organizacyjną urzędu, a z pewnością nie powinno się do tego sprowadzać.

Tabela 1. Stanowiska architekta miasta w 20 największych ośrodkach miejskich w Polsce

Miasto	Architekt miasta	Jednostka administracyjna	Nadzór
Bydgoszcz	Katarzyna Łaskarzewska-Karczmarz	Dyrektor Wydziału Administracji Budowlanej	<u>Prezydent</u> Rafał Burski
Gdańsk	Piotr Lorens	Biuro Architekta Miasta – dyr. Piotr Lorens Wydział Urbanistyki i Architektury – Anna Białecka	<u>ZP</u> Piotr Grzelak
Gdynia	Renata Stelmach (naczelnik Wydziału Architektoniczno-Budowlanego)	Wydział Architektoniczno-Budowlany	<u>ZP</u> Michał Guć – wiceprezydent ds. innowacji
Kielce	Artur Hajdarowicz (Dyrektor, Pełnomocnik Prezydenta ds. Rewitalizacji Miasta, Architekt Miejski)	Wydział Urbanistyki i Architektury – dyr. Artur Hajdarowicz	<u>ZP</u> Bożena Szczypiór – I zastępca
Kraków	Tomasz Bobrowski (Główny Specjalista – Główny Architekt Miasta w strukturze WAIU)	Wydział Architektury i Urbanistyki – dyr. Dorota Zaucha-Rybka Architekt jest pracownikiem Wydziału	<u>ZP</u> Jerzy Muzyk
Lublin	Brak	Wydział Architektury i Budownictwa w Departamencie Inwestycji i Rozwoj – dyr. Magdalena Zbiciak	<u>ZP</u> Artur Szymczyk
Łódź	Marek Janiak	Departament Planowania i Rozwoju Gospodarczego – dyr. Robert Kowalik (nadrzędny wobec BAM) Biuro Architekta Miasta – dyr. Marek Janiak Wydział Urbanistyki i Architektury – dyr. Małgorzata Kasprowicz	<u>WP</u> Adam Pustelnik
Poznań	Piotr Sobczak Stanowisko w WUIA (29.04.1974, Prudnik)	Wydział Urbanistyki i Architektury – dyr. Piotr Sobczak	<u>ZP</u> Bartosz Guss
Rzeszów	Janusz Sepioł	Biuro Architekta Miasta – dyr. Janusz Sepioł	<u>Prezydent</u> Konrad Fijołek

Miasto	Architekt miasta	Jednostka administracyjna	Nadzór
Szczecin	Stanowisko opisane w regulaminie (zastępca dyrektora wydziału architektury i budownictwa – Architekt Miasta) Nieobsadzone	Wydział Architektury i Budownictwa – dyr. Wiesława Rabińska Biuro Planowania Przestrzennego Miasta (pod AMS) – dyr. Zofia Fiuk-Dymek	ZP Daniel Wacinkiewicz
Warszawa	Marlena Happach (jako dyrektor BAiPP)	Biuro Architektury i Planowania Przestrzennego – dyr. Marlena Happach	WP Michał Olszewski
Wrocław	Stanowisko zniesione <u>Urbanista Miasta</u> , Przemysław Matyja Dyrektor Wydziału Planowania Przestrzennego	Departament Strategii i Rozwoju Miasta – dyr. Jacek Barski (nadrzędny wobec WPP) Wydział Planowania Przestrzennego – dyr. Przemysław Matyja (urbanista miasta)	WP Jakub Mazur
W Białymstoku, Częstochowie, Gliwicach, Katowicach, Olsztynie, Radomiu, Sosnowcu i Toruniu nie istnieje omawiane stanowisko.			

Silne umocowanie architekta miasta powinno zmierzać do wzmocnienia jego niezależności i promowania merytorycznego punktu widzenia w procesie decyzyjnym i dyskusji społecznej. Nie powinno jednak oznaczać dominacji personalnej. Do przeszłości należy wizja architekta miasta jako charyzmatycznego demiurga, narzucającego swój projekt miastu. Jednak konieczne jest, aby osoba sprawująca tę funkcję określiła już na wstępie swoje przekonania, sprecyzowała punkt widzenia, nie ograniczając się jedynie do reprezentowania stanowiska władz miasta. Takiemu ukształtowaniu tego stanowiska mógłby służyć np. konkurs z publicznymi przesłuchaniami kandydatów. Procedurę konkursową dotyczącą obsady stanowiska architekta miasta w obecnej kadencji samorządów przeprowadzono m.in. w Gdańsku i Rzeszowie.

Osoba sprawująca funkcję architekta miasta powinna – obok posiadania wyróżniających się kwalifikacji zawodowych – rozumieć miasto, którym ma się zajmować oraz znać role kluczowych aktorów procesu kształtowania przestrzeni: polityków, architektów i urbanistów, ekonomistów, inwestorów. Warto jednak podkreślić, że w sprawowaniu tego urzędu nie liczą się tylko kompetencje merytoryczne, ale także cechy charakteru, umożliwiające organizowanie debaty, wypracowywanie kompromisów, bronienie dobrych rozwiązań.

Idealny architekt miasta powinien łączyć umiejętności mediowania z inspirującym wizjonerstwem, dostrzegać sprzeczne interesy, ale także brać pod uwagę różne zdania, zapraszać do współpracy ludzi o różnym spojrzeniu na miasto, także spoza grona architektów i urbanistów. Od architekta miasta należy oczekiwać, że będzie nie tylko brał udział w dyskusjach o planowanych inwestycjach czy miejskiej przestrzeni, ale będąc rzecznikiem interesu publicznego, sam będzie takie debaty inicjował oraz włączał w nie różne grupy interesariuszy, zarówno profesjonalne, jak i społeczne. Jego zdanie powinno w takich debatach odpowiednio wybrzmiewać, co oznacza, że powinien mieć zarówno świadomość

kryteriów i wyzwań kształtowania nowoczesnego miasta, jak i znajomość lokalnej specyfiki miejsca. Zdania architekta miasta, jako rzecznika jakości przestrzeni, chcielibyśmy regularnie słyszeć w debatach prowadzonych w lokalnych mediach – dzięki temu miałyby szansę nie tylko propagowania edukacji architektonicznej, ale też narzucania mediom merytorycznej debaty.

Wśród elementów niekorzystnie ograniczających pozycję architekta miasta można wymienić fakt, iż obecnie stanowisko to jest często związane z kolejnymi kadencjami władz miasta, podczas gdy skutki decyzji planistycznych wybiegają daleko poza horyzont tych kadencji. Dlatego można rozważyć czy funkcja architekta miasta powinna nie być tak mocno związana z kadencyjnością władz, lecz mieć swój niezależny horyzont czasowy (kadencyjność niezależną od kalendarza politycznego). Wymaga to jednak albo zmian o charakterze ustawowym, albo respektowania przez kolejnych burmistrzów i prezydentów decyzji poprzedników – przynajmniej w pewnych ramach czasowych.

Z przedstawionej wyżej tabeli wynika, że stanowisko architekta jest popularnym rozwiązaniem przede wszystkim w ośrodkach będących członkami Unii Metropolii Polskich. Poza tą listą sięgnęły po nie – w grupie 20 badanych największych miast – jedynie Gdynia i od niedawna – Toruń. Jednocześnie własnych architektów miejskich nie posiadają trzy miasta członkowskie UMP – Białystok, Katowice i Lublin, a w Szczecinie nie wskazano osoby sprawującej to stanowisko. Rzecz jasna proponowane przez nas wzmocnienie roli architekta miasta nie będzie dotyczyło wszystkich miast, jednak w przypadku większych miast na prawach powiatu (np. liczących ponad 100 tys. mieszkańców) wydaje się zasadne zarówno ze względu na skalę i wagę problemów, jak i rozpiętość kierowania poszczególnymi aspektami funkcjonowania miasta przez prezydenta i jego zastępców. Dziś taka funkcja istnieje jeszcze w kilku miastach z tej grupy – m.in. w Gorzowie Wielkopolskim, Opolu, Wałbrzychu.

Miejska komisja urbanistyczno-architektoniczna (MKUA)

O ile wprowadzenie stanowiska architekta miasta jest dziś wyłącznie wynikiem organizacyjnej decyzji prezydentów, a opinia publiczna może jedynie wspierać taką decyzję jako dającą nadzieję na większy poziom merytoryczny procesu kształtowania przestrzeni miejskiej, o tyle funkcjonowanie miejskich lub gminnych komisji urbanistyczno-architektonicznych jest pochodną zapisów ustawowych. Wiele miast – nawet z badanej przez nas grupy 20 największych ośrodków – nie powołało takich komisji, większość nie ma zwyczaju udostępniać publicznie ich ustaleń, czy nawet porządku obrad na poszczególnych posiedzeniach.

Wiąże się to zapewne z faktem, iż miejskie komisje urbanistyczno-architektoniczne są postrzegane jako fachowe wsparcie władz miasta, a nie jako wsparcie dla gminy (wspólnoty mieszkańców) i kolegialny strażnik interesu publicznego. Dlatego podstawową zmianą prowadzącą do wzmocnienia czynników obrony interesu publicznego byłoby nadanie im pracom większej transparentności, a także nadanie im charakteru instytucji doradztwa publicznego, nie związanego wyłącznie ze wspieraniem organów władzy wykonawczej. Konieczną zmianą jest wprowadzenie zasady podawania do informacji publicznej porządków

obrad, opinii MKUA oraz – w sprawach spornych – przedstawianie także stanowiska mniejszości komisji.

Dodatkowo warto wprowadzić obyczaj przedstawiania przez członków MKUA stanowiska komisji w sprawach będących przedmiotem sporu na posiedzeniach rady miasta, w kwestiach dotyczących kompetencji tej komisji. W niektórych miastach istnieje też obyczaj zabierania głosu przez członków MKUA w mediach, co nie musi być powszechnym standardem, ale jest praktyką poszerzającą publiczny charakter doradztwa.

Ze względu na profesjonalny charakter tej służby praca w MKUA powinna być wynagradzana – tak jak to ma miejsce w większości miast – na podstawie uczestnictwa w posiedzeniach i sporządzania ekspertyz. Na podstawie analiz aktów prawnych powołujących komisje, dostępnych na stronach biuletynów informacji publicznej możemy stwierdzić, iż brak odpłatności występuje jedynie w Gdańsku (tabela 2). Poszczególne miasta wynagradzają najczęściej udział w posiedzeniach (stawki wahają się między 250 a 1 200 zł¹), przy czym zwykle wprowadza się wyższą stawkę dla przewodniczącego lub osoby prowadzącej posiedzenie. W przypadku Kielc dokonano zróżnicowania ze względu na przedmiot wydanej opinii. Niektóre miasta przewidują zwrot kosztów podróży, a także odpłatność za przygotowanie indywidualnej opinii lub referatu.

W tabeli 2 przedstawiamy podstawowe dane dotyczące działań miejskich komisji urbanistyczno-architektonicznych w 18 z 20 największych miast kraju (w Bydgoszczy i Toruniu nie powołano MKUA lub nie ujawniono tego w biuletynach informacji publicznej). W kolumnie drugiej tej tabeli umieszczono dane dotyczące roku powołania urzędującej obecnie komisji, a w kolejnych liczbę jej członków oraz odsetek czynnych członków Izby Architektów (1), odsetek osób pracujących w instytucjach akademickich i naukowych (2), odsetek kobiet (3). Ze względu na brak kompletnych danych zrezygnowaliśmy z analizy elementów takich jak wiek, wykształcenie czy wykonywany zawód. W ostatnich dwóch kolumnach przedstawiliśmy kwestie odpłatności oraz dostępu do opinii komisji na stronach urzędów miast. Na stronach BIP Gliwic i Olsztyna nie ma aktu prawnego powołującego komisję oraz regulującego zasady jej pracy.

Tabela 2. Miejskie komisje urbanistyczno-architektoniczne w 20 największych miastach

Miasto	Rok pow.	Liczba czł.	Odsetek			Odpłatność	Dostęp do opinii na stronach urzędu
			1	2	3		
Białystok	2019	29	54	46	25	TAK (p)	NIE
Częstochowa	2022	9	33	0	33	TAK (o)	NIE
Gdańsk	2019	15	20	40	33	NIE	TAK + porządek obrad
Gdynia	2022	10	20	60	20	TAK	NIE
Gliwice		5	40	40	20	B.d.	NIE
Katowice	2019	12	45	36	9	TAK (p)	NIE
Kielce	2019	6	67	0	33	TAK (p)	NIE

¹ W niektórych miastach ustalono zależność między odpłatnością a minimalnym wynagrodzeniem za pracę, najwyższe w Katowicach (25% dla członków Komisji, 50% dla sekretarza, a 75% dla osoby prowadzącej posiedzenie (przewodniczącego lub wiceprzewodniczącego), w roku 2023 oznacza to stawki na poziomie 872 zł, 1 745 zł i 2 617 zł.

Miasto	Rok pow.	Liczba czł.	Odsetek			Odpłatność	Dostęp do opinii na stronach urzędu
			1	2	3		
Kraków	2019	19	53	35	24	TAK (o)	NIE
Lublin	2018	7	57	14	29	TAK (p)	NIE
Łódź	2023	12	58	58	17	TAK (p)	NIE
Olsztyn	B.d.	12	25	0	17	b.d.	NIE
Poznań	2019	11	45	36	18	TAK (p)	NIE
Radom	2019	5	60	0	40	TAK (p)	NIE
Rzeszów	2022	11	82	27	27	TAK (p)	TAK na stronie miasta
Sosnowiec	2021	6	33	33	33	TAK (p)	NIE
Szczecin	2015	9	44	22	44	TAK (o, p)	TAK na stronie miasta
Warszawa ZR	2020	14	36	21	21	TAK (p)	TAK na stronie miasta
Warszawa ZE		58				TAK (o)	
Wrocław	2019	13	31	50	31	TAK (p)	TAK przy MPZP

Objaśnienia (p) – odpłatność za udział w posiedzeniu, (o) odpłatność za przygotowanie opinii lub innego stanowiska, ZR – zespół roboczy, ZE – zespół ekspertów, b.d. – brak danych.

W przypadku analizowanych składów komisji warto zwrócić uwagę na dwa przypadki, w których ciało to nie obraduje na posiedzeniach w pełnym składzie. W Białymstoku przewodniczący Komisji każdorazowo „wyznacza osoby do uczestnictwa w kworum”, przy czym w posiedzeniu „uczestniczy oprócz Przewodniczącego lub Zastępcy czterech członków Komisji, co stanowi kworum”, a „członkowie Komisji nie wyznaczeni do udziału w kworum mają prawo wziąć udział w posiedzeniu zachowując prawo głosu, bez prawa do wynagrodzenia”. W Warszawie z kolei Komisja jest podzielona na dwie grupy: zespół roboczy, stanowiący podstawowy skład Komisji oraz zespół ekspertów, którzy przygotowują opinie na zamówienie przewodniczącego Komisji.

Zachowując zasadę istotnej reprezentacji specjalistów w zakresie planowania przestrzennego i architektury, skład rady powinien umożliwiać połączenie profesjonalizmu ze zderzaniem różnorodnych perspektyw. Stąd obok architektów i urbanistów pożądanym byłoby włączanie do prac komisji osób zajmujących się różnymi aspektami funkcjonowania miasta. Członkami komisji badanych miast bywają przyrodnicy, socjologowie, specjaliści od transportu. Wiele rad zachowuje jednak bardzo wąski środowiskowy charakter. Przy kształtowaniu składu komisji warto pamiętać też o różnorodności pokoleniowej. W wielu komisjach ludzie przed 40 rokiem życia są niemal nieobecni, a w kilku przypadkach rażąca jest także niska reprezentacja kobiet.

Ważnym elementem jest podejście do kwestii wskazywania członków komisji urbanistyczno-architektonicznych przez Izbę Architektów RP czy organizacje takie jak Stowarzyszenie Architektów Polskich, Towarzystwo Urbanistów Polskich oraz uczelnie kształcące w zakresie architektury. Wydaje się zasadne określenie zasad reprezentacji, tak jak ma to miejsce np. w zarządzeniu prezydenta Szczecina, wskazującym oficjalnie podmioty rekomendujące członków Komisji – SARP oddział w Szczecinie (3 rekomendacje), Rada Okręgowa Zachodniej Izby Urbanistów (2 rekomendacje) oraz Stowarzyszenie Konserwatorów Zabytków Oddział w Szczecinie i Zachodniopomorska Izba Inżynierów Budownictwa (po 1 rekomendacji). Przy trojgu członków MKUA nie wskazano tego typu rekomendacji. W mniejszym stopniu reprezentację tę określa zarządzenie prezydenta Krakowa wskazujące po jednym przedstawicielu Małopolskiej Okręgowej Izby Architektów RP, Stowarzyszenia Architektów

Polskich, Towarzystwa Urbanistów Polskich, Komisji Dialogu Obywatelskiego ds. Środowiska oraz dwie osoby rekomendowane przez Radę Miasta Krakowa.

Inaczej niż w kwestii architekta miasta – w przypadku komisji urbanistyczno-architektonicznych, ze względu na standard ustawowy należy dążyć by były one obecne możliwie szeroko w jednostkach samorządu terytorialnego, prezentowały swoje stanowiska publicznie i czuły się odpowiedzialne za udział w debacie publicznej na temat jakości przestrzeni i jej konkretnych aspektów, w tym na temat wytycznych i efektów prac nad miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego.

Procedury

Konkursy

Jednym z istotnych czynników wpływających na poprawę jakości przestrzeni i wzmocnienie merytorycznego i transparentnego jej tworzenia są konkursy architektoniczne lub urbanistyczne. Niestety, władze samorządowe – jak pokazujemy poniżej – niezbyt chętnie sięgają po tę procedurę, postrzegając je przez pryzmat wysokich kosztów, a lekceważąc korzyści – po stronie zgromadzonej wiedzy, promocji danego miasta, uruchomienia debaty wokół kwestii architektury i przestrzeni miejskiej (Kaszyński, Brataniec 2022, s. 66). W przypadku konkursów organizowanych przy wsparciu SARP, zamawiający zyskuje nie tylko dbałość o profesjonalną formę procedury, ale także nagromadzone przez lata praktyczne doświadczenie. Konkursy są również ważną szansą dla uczestniczących w nich architektów – m.in. dla młodych pracowni, zyskujących w ten sposób dostęp do szerszego rynku zleceń. Problemem są natomiast warunki – często nie dające nawet laureatom szans na pokrycie kosztów startu w konkursie i przygotowania pracy konkursowej (Kaszyński, Brataniec 2022, s. 68).

W tym miejscu należy zwrócić uwagę, że w Polsce większość konkursów publicznych to konkursy architektoniczne. Niewiele jest konkursów urbanistycznych, definiujących przyszłe zagospodarowanie nowych terenów przeznaczonych pod zabudowę lub dla których przygotowywane są miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego. Niezwykle rzadko zdarzają się konkursy, które mają na celu opracowanie koncepcji budowy lub przebudowy ulic, skwerów czy parków, co w krajach Europy Zachodniej jest dobrą i utrwaloną praktyką. Zamiast tego władze miast wolą organizować przetargi z ceną jako głównym kryterium wyboru zwycięzcy, bądź opracowywać koncepcje we własnym, urzędowym gronie i wybierać projektantów pod kątem innych niż merytoryczne kryteriów. Konkursy zaś dają nieporównywalnie większą możliwość sprawdzenia wariantowości rozwiązań oraz wyboru najwłaściwszego rozwiązania – jeśli kryteria oceny projektów konkursowych są w rozsądny i czytelny sposób zdefiniowane. W tym kontekście bardzo zła jest praktyka wykorzystywania konkursów jako elementu promocji władz, a nie realnych procedur zmierzających do realizacji zwycięskich projektów. Porzucanie ich realizacji pod pretekstem „braku interesu publicznego” lub braku środków finansowych na realizację, podważa zaufanie do instytucji je organizujących – zarówno samorządów, jak i innych podmiotów publicznych. Osłabia też zainteresowanie mieszkańców procedurą, której skutek jest niepewny.

Tabela 3. Konkursy SARP w latach 2004-2023 (stan na 1 czerwca 2023)

Lokalizacja	Zamawiający	Liczba konkursów
W 20 największych miastach	Miasto lub instytucje komunalne	20
	Inne instytucje publiczne	34
	Podmioty prywatne	9
Pozostałe miasta na prawach powiatu	Miasto lub instytucje komunalne	9
	Inne instytucje publiczne	2
Pozostałe miasta i wsie	Gmina lub instytucje komunalne	22
	Inne instytucje publiczne	8

Lokalizacja	Zamawiający	Liczba konkursów
Inne	-	2
Brak danych	-	8
Razem	-	114

W dwudziestu największych miastach przeprowadzono 63 ze 114 przeanalizowanych konkursów, a zatem nieco ponad połowę. Jednak tylko 20 z nich odbyło się na wniosek władz miasta lub jednostek komunalnych (ich spis prezentuje tabela 4). W 13 przypadkach inicjatorami konkursu były wyższe uczelnie lub instytucje naukowe, w 12 instytucje kultury – w tym samorządu wojewódzkiego (5) lub narodowe instytucje kultury (6). Trzy były przeprowadzone na użytek jednostek służby zdrowia prowadzonych przez jednostki regionalne lub centralne. Wśród podmiotów prywatnych przeważali komercyjni deweloperzy, ale obok nich znalazła się także parafia katolicka i organizacja pozarządowa. Najwięcej, bo piętnaście konkursów, przeprowadzono na obiekty usytuowane w Warszawie. Dwanaście konkursów dotyczyło projektów realizowanych w Krakowie, osiem w Szczecinie, po sześć w Częstochowie i we Wrocławiu, pięć w Kielcach, cztery w Poznaniu, trzy w Olsztynie, dwa w Rzeszowie i jeden w Lublinie.

W pozostałych miastach na prawach powiatu przeprowadzono 11 konkursów SARP – po dwa z nich dotyczyły obiektów ulokowanych Bielsku-Białej, Gorzowie, Lesznie i Słupsku, a po jednym – w Kaliszu, Opolu i Włocławku. Najczęstszymi inicjatorami konkursów były władze tych miast. W grupie miast mniejszych aż cztery konkursy dotyczyły Stargardu, a dwa Kołobrzegu. Łącznie zaś 8 z 29 konkursów w mniejszych miastach zorganizowano na terenie województwa zachodniopomorskiego.

Tabela 4. Konkursy SARP prowadzone na rzecz samorządów 20 największych miast

Rok Nr	Miasto	Przedmiot	Rodzaj	Nagrody (tys. zł)	Wynik
2007 936	Częstochowa (MZD)	Place Daszyńskiego i Biegańskiego	R, 1	I – 30 II – 15 III – 10	Rozstrzygnięty (Pracownia Architektury Forma, Błachownia)
2010 948	Olsztyn (OSiR)	Infrastruktura sportowo-rekreacyjna nad jez. Krzywym	R, 1	I – 35 II – 25 III – 10 6w – 5	Rozstrzygnięty (Dżus GK Architekci: Grzegorz Dżus, Katarzyna Orzechowska-Dżus, Małgorzata Sender, Agnieszka Adamczyk, Tamara Zawadzka) <i>Nominowana w konkursach na inwestycje samorządowe</i>
2013 951	Kielce	Nowoczesne wiaty przystankowe	1	I – 10 II – 5 III 3	Rozstrzygnięty (Tamizo Design), nie przyznano II nagrody
2014 956	Częstochowa	Stary Rynek i okolice	R, 1	I – 15 II – 10 III – 5	Rozstrzygnięty (Michał Bernasik, Kolonia), 4 wyróżnienia honorowe

Rok Nr	Miasto	Przedmiot	Rodzaj	Nagrody (tys. zł)	Wynik
2015 958	Rzeszów	Zabudowa placu Garncarskiego	R, 2		Rozstrzygnięty (Joanna Jędrus-Cabrera, Juan Jose Beana Martinez, Marta Gomez-Martinez i zespół Bakpak Architects S.C.)
2015 962	Olsztyn	Przebudowa Stadionu Miejskiego	R, 2	I – 43 II – 21 III – 10 W – 6	Rozstrzygnięty (PIG Architekci, Warszawa)
2015 963	Szczecin	Przebudowa Teatru Letniego im. Heleny Majdaniec	R, 2	I – 28 II – 17 III – 12 2w – 5,5	Rozstrzygnięty (Flanagan Lawrence, Londyn)
2015 964	Olsztyn	Przebudowa i rozbudowa Hali Widowiskowo-Sportowej Urania	R, 1	I – 43 II – 21 III – 10 W – 6	Rozstrzygnięty (Urban Architect, Olsztyn)
2016 969	Kraków (ZIKIT)	Przebudowa schodów terenowych pomiędzy ulicami Kalwaryjską i Zamoyskiego	R, 1	I – 10 II – 7,5 III – 5 W – 2,5	Rozstrzygnięty (Arch_IT Piotr Zybura, Wrocław)
2017 972	Wrocław	Koncepcja zagospodarowania terenu pomiędzy rzeką Oławą i ulicami Żabia Ścieżka, Traugutta, Szybka	S, 1	I – 20 II – 12 III – 8 W – 5	Rozstrzygnięty (Magdalena Dymna, Bartosz Dymny)
2017 973	Wrocław	Koncepcja zagospodarowania terenu ograniczonego ulicami: Legnicka, Szczepińska, Plac Św. Mikołaja, Zachodnia, Rybacka, Środkowa	S, 1	I – 14 II – 8 III – 5 W – 1,5	Rozstrzygnięty (Piotr Woldan (Wrocław), Joanna Janikowska (Zielona Góra), Michał Romański (Wrocław))
2017 978	Szczecin (MBP)	Filia Miejskiej Biblioteki Publicznej	R, 1	I – 35 II – 25 III – 10 2w – 5	Rozstrzygnięty (kabu studio – Kamila Buczkowska i APP Architekt – Karol Barcz (Szczecin))
2018 982	Kraków wraz z UMWM	Centrum Muzyki i Park Miejski	R, 1	I – 150 II – 75 * – 75	Rozstrzygnięty (SBS Enigneering Group (Kraków) i 3TI Progetti Italia (Rzym))

Rok Nr	Miasto	Przedmiot	Rodzaj	Nagrody (tys. zł)	Wynik
2018 983	Kraków (KBF)	Centrum Literatury i Języka „Planeta Lem”	R, 2	I – 75 ** – 25	Rozstrzygnięty (JEMS Architekci: Maciej Miłobędzki, Paweł Majkusiak, Katarzyna Kuźmińska, Maciej Rydz, Łukasz Krzesiak, Łukasz Stępnik, Aleksander Gadomski, Marta Tomasiak, Piotr Kliński, Filip Pawlak, Piotr Pachowski)
2019 993	Wrocław	Fragment ulicy Komuny Paryskiej (Plac Trójkątny)	S, 1	I – 12 II – 7 III – 5 W – 3	Rozstrzygnięty (Marta Dąbrowska, Anna Okoń (Wrocław))
2020 996	Kraków	Krakowskie Centrum Muzyki	R, 2	I – 100 II – 60 III – 40	Rozstrzygnięty (BE DDJM (Kraków))
2020 998	Wrocław	Fragment osiedla Celina Południe ograniczonego ulicami: Gajowicka, Krucza, Żelazna	S, 1	I – 12 II – 7 III – 5 W – 3	Rozstrzygnięty (Izabela Kubicka, Michał Romański (Warszawa))
2021 1012	Kraków	Przebudowa placu Juliusza Kossaka	R, 1	I – 40 II – 25 III – 15	Rozstrzygnięty (Piotr Pasierbiński, Duc Ngo)
2021 1018	Warszawa	Wielofunkcyjny budynek usługowy z bosmanatem na terenie Portu Czerniakowskiego	R, 1	I – 30 II – 20 III – 10 2 w – 5	Rozstrzygnięty (GAB Piotr Grabowski, Katarzyna Osipowicz-Grabowska, Maria Majewska)
2023 1035	Warszawa (ZZM)	Park Naturalny Gołędzinów	R, 1	I – 30 II – 20 III – 10 2w – 5	Wyniki zostaną ogłoszone 22 września 2023 r.

* Pozostałe nagrody i wyróżnienia, ** Nagrody dla uczestników II etapu

Warto podkreślić, że część z wymienionych w powyższej tabeli konkursów nie zakończyła się realizacją, inne przyniosły owoc w postaci realizacji mocno okrojonej w stosunku do pierwotnych planów. Wokół części z nich – nawet tych z początku listy – do dziś toczy się spór między władzami miasta a SARP. W niektórych realizację projektu powierzono innym pracownikom – także spoza listy nagrodzonych.

Jeżeli chodzi o konkursy studialne i planistyczne zwycięska praca powinna być implementowana do dalszych prac nad MPZP (z ewentualnymi korektami) w uzgodnieniu z autorami takiej koncepcji konkursowej. Autorzy zwycięskiej pracy powinni brać czynny udział w pracach nad miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego. By zbudować poparcie dla takich rozstrzygnięć należałoby poprzedzać debatą samo ogłoszenie konkursu,

jak i jego rozstrzygnięcie, tworząc tym samym dodatkową ramę dla społecznej partycypacji w kształtowaniu przestrzeni.

Szczególą rolę odgrywają konkursy na przestrzenie publiczne, dotyczące często przestrzeni zaniedbanych, o niesprecyzowanych funkcjach, lub których funkcjonowanie chcemy zmienić. Inaczej niż w przypadku obiektów kubaturowych, w konkursach takich trudno określić szczegółowy program użytkowy. Często kończą się niepowodzeniem (brak realizacji, brak akceptacji, a często jawny sprzeciw mieszkańców dla „odgórnie” zaprojektowanej przestrzeni, brak realistycznego podejścia do kwestii organizacji ruchu, ograniczenia konserwatorskie, wysokie koszty projektu). Procedury konkursowe w takich przypadkach powinny być poprzedzone rzetelnymi badaniami terenowymi, konsultacjami. Najistotniejszą kwestią w tym przypadku jest rozpoznanie w jaki sposób przestrzeń jest użytkowana, jakie są oczekiwania i wyobrażenia mieszkańców. Istotnym elementem takich badań przestrzeni może być prototypowanie lub wieloetapowe projektowanie z możliwością uzyskania informacji zwrotnej od użytkowników przestrzeni.

W ostatnich latach w Polsce coraz częściej można zaobserwować na rynku konkursy organizowane przez deweloperów biurowych bądź mieszkaniowych (zwykle jako tzw. konkursy za zaproszeniami), choć nie jest to jeszcze powszechna praktyka. Powodem procedury konkursowej w takim wypadku jest chęć sprawdzenia przez dewelopera możliwości inwestycyjnych terenu i uzyskania najlepszego rozwiązania, w tym coraz częściej atrakcyjnego przestrzennie. Należy to uznać jako działania zmierzające w dobrym kierunku, zwiększające wymagania inwestorskie dotyczące jakości i atrakcyjności przestrzeni wokół budynków. W polskich miastach znane są też przykłady, gdzie przy okazji prywatnej inwestycji prywatny inwestor inicjował rozmowy z władzami miasta odnośnie zagospodarowania terenów publicznych przylegających do jego inwestycji, deklarując gotowość do ich współfinansowania. Miasta rzadko podejmują się otwartego, transparentnego dialogu w takich wypadkach. Warto tu znów zerknąć na przykłady z innych krajów, gdzie przedstawiciele miasta, w tym architekt miasta czy przedstawiciele rad dzielnic, bywają członkami jury. W takich wypadkach prywatne konkursy (nawet w formule zamkniętego konkursu za zaproszeniami) dla zachowania ich wiarygodności i niezależności, mogłyby i powinny być organizowane przez niezależne, profesjonalne podmioty (np. SARP). Podobna formuła byłaby z korzyścią dla wszystkich stron: deweloper zyskiwałby wiarygodność i przynajmniej częściową akceptację dla swoich działań, miasto i rady dzielnic miałyby wgląd w zamierzenia inwestycyjne na wstępnym ich etapie, z możliwością zgłaszania uwag, a cały proces dla obydwóch stron byłby bardziej przewidywalny. Aby to wszystko wydarzyło się w naszej rzeczywistości, potrzebna jest transparentność działań obydwóch stron i zaufanie, które trzeba zbudować poprzez udane przykłady takich realizacji.

Konsultacje

Naturalną częścią procesu planowania przestrzennego są procedury konsultacji. Ich jakość przesądza zarówno o realnym wpływie lokalnych społeczności na działania władz samorządowych, a zarazem powinna wpływać na kształt przestrzeni. Mechanizmy prawne regulujące procedury konsultacyjne – jak pisze Dorota Leśniak-Rychlak – służą najczęściej „zaspokajaniu interesów indywidualnych („nie na moim podwórku”, podniesienie wartości

nieruchomości), a nie dyskusji o jakości przestrzeni czy krajobrazu”. Podkreśla też, że „Plany, projekty i analizy zapisane są językiem hermetycznym, więc rozmowa o ich treści wymaga specyficznej pracy „tłumaczy” urbanistycznych, którą wykonuje się bardzo okazjonalnie (pojedyncze wysiłki związane z przygotowaniem wizualizacji, opisów w terminologii niespecjalistycznej, akcje informacyjne ngo)” (Leśniak-Rychlak 2014, 160). Łukasz Drozda przytacza analogiczne opinie wskazujące na czysto instrumentalne traktowanie procedur konsultacji, przywołując przy tym użyty przez Markusa Miessena termin „koszmar partycypacji” (Miessen 2013, Drozda 2019).

Istotnym uwarunkowaniem konsultacji jest uświadomienie naturalnie konfliktowego charakteru przestrzeni miejskiej (w tym przestrzeni publicznych) – którą różne grupy próbują kształtować w sposób zaspokajający ich, nierzadko sprzeczne, interesy. Autorzy *Ochockiego modelu dialogu obywatelskiego* uważają, że właściwie prowadzone konsultacje powinny wpłynąć na unaocznienie użytkownikom przestrzeni sprzecznych potrzeb różnych grup i taką ich aktywizację, w której uświadomione potrzeby staną się tematem dyskusji i dążenia do konsensusu, a nie otwartej walki. Uczestnicy konsultacji w tym modelu traktowani są jako świadomi swoich celów i potrzeb aktorzy społeczni. Dobre przygotowanie konsultacji wymaga identyfikowania użytkowników przestrzeni, ich potencjalnych potrzeb a także rozpoznania potencjalnych pól konfliktu o daną przestrzeń. Jedną z najważniejszych ról konsultacji w tym podejściu jest rozstrzygnięcie w toku dyskusji na ile możliwe jest korzystanie z przestrzeni przez różne grupy użytkowników na równych prawach lub którą z grup (potrzeb) uprzywilejować w korzystaniu z danego terenu (Zielińska i in 2011).

Poprawienie jakości konsultacji wymaga zatem przede wszystkim zmiany nastawienia organów odpowiedzialnych za ich przebieg. W wypadku, gdy władze nie są w stanie wyjść poza czysto instrumentalne traktowanie konsultacji, konieczna jest dodatkowa presja opinii publicznej i środowisk merytorycznie zainteresowanych jakością dyskusji o przestrzeni miejskiej. Oznacza to trwałą zmianę treści koalicji rzeczniczych na poziomie miasta, na zorientowane nie na dostęp do władzy, ale trwalsze zakorzenienie w interesach danej społeczności i wspólne wytwarzanie rozwiązań (Nawratek 2012, s. 65). Konsultacje społeczne są tą procedurą, w której taka postawa architektów, urbanistów i innych grup specjalistów zaangażowanych w ten proces może ukształtować inny mechanizm społecznego wytwarzania przestrzeni.

Część rozwiązań może mieć charakter organizacyjno-techniczny, na przykład poprzez rozpoczęcie konsultacji wcześniej niż jest to wymagane. Jak pisze Janusz Sepioł „spotkanie projektowe o charakterze warsztatowym należy zorganizować w okresie sporządzania projektu dokumentu planistycznego, jeszcze przed przekazaniem go organom i instytucjom właściwym do opiniowania i uzgadniania zawartych w nim ustaleń. W trakcie spotkania powinny być zaprezentowane wariantowe rozwiązania wraz z ich uzasadnieniem” (Sepioł 2014, s. 186). Do tego etapu konsultacji warto też stosować szerzej narzędzia umożliwiające uczestnikom konsultacji zobaczenie proponowanych rozwiązań – m.in. modele fizyczne, modele hybrydowe, VR, AR.

Niezwykle istotne jest też powierzenie prowadzenia tego typu spotkań osobom, które będą miały status i funkcję facylitatora, ułatwiającego znalezienie wspólnego rozwiązania (Kisielewski 2018, s. 102). Może to oznaczać dla części polityków miejskich trudne rozstanie się ze statusem decydenta negocjującego ewentualne odstępstwa i okazującego wielkoduszność wobec interesów mieszkańców. Dlatego warto wyraźnie oddzielić status „strony” od statusu „sędziego” lub „menedżera konfliktu”.

Edukacja jako część debaty

Jednym z kluczowych elementów, które należy upowszechnić nadając sens edukacji i debacie o przestrzeni jest przekonanie, iż jakość przestrzeni stanowi o jakości naszego życia. Kształtujemy nasze miasta, a one kształtują nas. Zainteresowanie architekturą pozostaje elitarne i w znacznym stopniu ograniczone do związanych z nią grup zawodowych. Debata architektoniczna często sprowadza się do dyskusji o estetyce i stwierdzenia, że wszystko jest kwestią gustu. Racjonalna, mierzalna ocena wartości budynków wynikająca z rozwiązań funkcjonalnych, wpisania w kontekst i lokalne uwarunkowania ustępuje wyraźnemu i niebezpiecznemu przesunięciu aksjologicznemu w stronę wrażenia odbiorcy (Leśniak-Rychlak 2014, s. 143).

Problemem współczesnej edukacji i wiedzy architektonicznej jest nadmierna specjalizacja i zamknięcie w obrębie poszczególnych dziedzin. Społeczeństwo nie postrzega architektury jako domeny dotyczącej wszystkich, tylko raczej jako pole działania fachowców. Inne aspekty powstawania architektury (uwarunkowania społeczne, polityczne, technologiczne, ekonomiczne) włączane są w obszar refleksji w zbyt ograniczonym zakresie i niezbyt kompetentnie. Z tego wynika niezrozumienie wyzwań, jakie stoją przed architekturą i planowaniem miasta i zawężenie debaty do profesjonalnej grupy zawodowej. Problemem jest również niezrozumiały i hermetyczny język – zwłaszcza urzędowy, ale i ten używany przez architektów – który często blokuje mechanizmy partycypacji mieszkańców i użytkowników w procesach planowania i projektowania poszczególnych inwestycji i terenów (Leśniak-Rychlak 2014, s. 143-144).

Najważniejszym celem debat jest ich niekwestionowana wartość edukacyjna. Jednak sam fakt, że mają one miejsce w przestrzeni publicznej nie czyni zmiany w kierunku polepszenia jakości przestrzeni miast. Często ciekawe merytoryczne debaty nie są widzialne przez wszystkich interesariuszy – inwestorów, miejskich urzędników czy zainteresowanych danym tematem mieszkańców miasta. Tracą one tym samym swój potencjał negocjacyjny. Ograniczanie ich do grona ekspertów po jednej stronie i słuchaczy po drugiej, nie prowadzi do wprowadzania oczekiwanych zmian. Debaty powinny być prowadzone z udziałem mediów profesjonalnych i codziennych oraz w składzie umożliwiającym dyskusję na wielu poziomach i włączających interesy wszystkich zainteresowanych – organów wykonawczych, inwestorów, ekspertów, aktywistów miejskich oraz mieszkańców. Tak prowadzona debata pozwoli się słyszeć i widzieć przez wszystkich aktorów gry o miasto, a tym samym negocjować je w sposób bardziej skuteczny i zrozumiały dla wszystkich. Istotną rolę w procesie moderowania debaty powinny odgrywać instytucje publiczne, stowarzyszenia i fundacje, a nade wszystko media lokalne

z szerokim zasięgiem w mediach społecznościowych budującym zaangażowanych i aktywnych odbiorców.

Pobudzenie aktywności mieszkańców miasta i użytkowników architektury będzie więc miało wpływ na kształt miasta i dyskusję o jego potrzebach, na proces tworzenia miasta i negocjowanie jakościowych przestrzeni. Rolą instytucji publicznych czy mediów jest moderowanie tej debaty i włączanie do niej jak najszerszej grupy interesariuszy. Poprzez odpowiednio prowadzoną edukację w mediach, na spotkaniach, wykładach, wystawach i warsztatach — otwartych i dostępnych — organizowanych przez instytucje publiczne, NGO'sy, takie jak SARP, Towarzystwo Urbanistów Polskich, Stowarzyszenie Historyków Sztuki, instytucje o funkcjach kulturowo-wystawienniczych. Powinniśmy zmierzać w kierunku odzyskiwania miasta przez mieszkańców i dążyć do równowagi interesów. Celem są zrównoważone miasta, w których kluczową rolę jest jakość życia wszystkich mieszkańców niezależnie od wieku, płci, zawodu, religii, poglądów politycznych, statusu społecznego czy ekonomicznego. Wszyscy powinniśmy mieć jednakowe prawo do miasta, a właściwie prowadzona debata i edukacja umożliwi jego egzekwowanie.

Krytyka architektoniczna i rola mediów

Bardzo ważnym elementem związanym z edukacją architektoniczną oraz urbanistyczną jest rola i zaangażowanie mediów codziennych mających swoje profile i kanały w mediach społecznościowych, umożliwiającymi szybkie i sprawne dotarcie do odbiorców — dzienników lokalnych, tygodników, programów informacyjnych, rozgłośni radiowych w tym internetowych i podcastów, które na bieżąco powinny komentować architekturę, kierunek rozwoju miasta, planowane inwestycje i ich wpływ na otoczenie i życie mieszkańców. Stałe pojawianie się na ich łamach krytyki architektonicznej, tematów związanych z rozwojem miasta, architekturą, konkursami architektonicznymi, dyskusją o mpzp, infrastrukturze transportowej, zieleni rozumianej jako usługi ekosystemowe, inwestycjach mieszkaniowych, nowych terenach inwestycyjnych wydają się być kluczowe dla poszerzenia pola debaty architektonicznej, a przede wszystkim oswojenia z jej językiem. Architektura i planowanie przestrzenne powinny być w mediach lokalnych codziennych traktowane na równi z innymi aspektami naszej rzeczywistości, takimi jak polityka, gospodarka, lifestyle czy inne. Demokratyzacja procesów planistycznych i zaangażowanie mieszkańców miasta, jak to ma miejsce w innych krajach, gdzie jakość architektoniczna jest wysoka, wynika z ich zrozumienia — dlaczego w danym miejscu powstaje określona inwestycja, czy wynika z mpzp, decyzji o warunkach zabudowy (tzw. wuzetki) czy urbanistyki operacyjnej, jaki jest jej kształt i walory architektoniczno-estetyczne, jak wpłynie na zastany kontekst, jakie problemy rozwiązuje lub wzmacnia, dlaczego jest potrzebna lub nie. Ten sposób prowadzenia debaty poprzez stałą obecność w mediach prowadzi do szerokiej świadomości procesów oraz wykształca poczucie odpowiedzialności społecznej za miasto. Krytyczny i polemiczny charakter artykułów w prasie lokalnej budzi zaangażowanie, demokratyzuje debatę o mieście, poszerza jej zasięgi, a tym samym przywraca prawo do miasta wszystkim zainteresowanym.

Rola mediów profesjonalnych również jest bardzo ważna. Poprzez przygotowane merytorycznie grono ekspertów i wyspecjalizowanych dziennikarzy pogłębiają debatę

o mieście, a ich misja edukacyjna jest bardzo ważna. Skuteczność dotarcia mediów profesjonalnych powinna się opierać na łatwości przekazu, a sposób prezentacji tematu i język krytyki architektonicznej, zarówno wyrażany słowem, jak i rzutem, diagramem czy rysunkiem powinien być prosty i zrozumiały dla każdego. Elitarystyczne traktowanie tematów związanych z projektowaniem, miastem i przestrzenią, ogranicza grupę odbiorców i tym samym służy procesowi odwrotnemu — ograniczaniu debaty do wąskiego grona profesjonalistów. Popularyzowanie wiedzy o architekturze powinno być więc przede wszystkim otwarte, inkluzywne oraz interdyscyplinarne. Demokratyzacja dyskusji o kształtowaniu miasta powinna rozgrywać się nie tylko między politykami (samorządowcami), deweloperami/inwestorami czy grupą zawodową o kompetencjach projektowych, ale również między wszystkimi zainteresowanymi użytkownikami. Media profesjonalne i codzienne powinny ze sobą współpracować, wymieniać się wiedzą, doświadczeniami i informacjami, świadome, że od ich zaangażowania i roli zależą często trwałe rozwiązania urbanistyczne, architektoniczne i infrastrukturalne. Świadome, że ta ich rola jest zapewne jednym z najbardziej widocznych, trwałych i społecznie uzasadnionych śladów, jakie pozostawiają we współczesnym świecie.

Bibliografia

- Drozda Łukasz** (2019), *Urbanistyka oddolna. Koszmar partycypacji a wytwarzanie przestrzeni*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Gadziński Jędrzej, Goras Ewa** (2019), *Raport o stanie polskich miast. Transport i mobilność miejska*, IRMiR, Kraków.
- Gies Jürgen, Hertel Martina, Tully Susan** (2021), *Standardy parkingowe jako instrument sterowania w planowaniu miejskim i planowaniu mobilności. Jak sprawić, by normy parkingowe były bardziej zrównoważone*, Park4SUMP, CIVITAS.
- Kisielewski Bartłomiej** (2018), *Projektowanie zintegrowane, design charette, podstawy kształtowania założeń i wytycznych projektowych budynków zrównoważonych*, w: Firląg Szymon (red.), *Zrównoważone budynki biurowe*, PWN-PLGBC Polskie Stowarzyszenie Budownictwa Ekologicznego, Warszawa.
- Kowalewski Adam, Markowski Tadeusz, Śleszyński Przemysław** (red.) (2018), *Studia nad chaosem przestrzennym*, t. I-II, Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN, Warszawa.
- Kusiak Joanna** (2017) *Chaos Warszawa. Porządki przestrzenne polskiego kapitalizmu*, Bęc Zmiana, Warszawa.
- Leśniak-Rychlak Dorota** (2020), *Jesteśmy wreszcie we własnym domu*, Fundacja Instytut Architektury, Kraków.
- Miessen Markus** (2013), *Koszmar partycypacji*, tłum. Choptiany M, Fundacja Bęc Zmiana, Warszawa.
- Nawratek Krzysztof** (2012), *Dziury w całym. Wstęp do miejskich rewolucji*, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa.
- Orchowska Justyna** (2022), „W ogóle autobusu nie widać”. *Życie na obszarach wykluczenia transportowego*. „Studia Regionalne i Lokalne”. Nr 2(88)/2022.
- Rozporządzenie** (2002), *Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 24 czerwca 2002 r. w sprawie przepisów techniczno-budowlanych dotyczących dróg publicznych* (Dziennik Ustaw 2002, poz. 1518).
- Sepioł Janusz** red. (2014), *Przestrzeń życia Polaków. Raport*, Stowarzyszenie Architektów Polskich SARP, Warszawa.
- Sepioł Janusz** (2015), *Architektura wolnej Polski*, w: Jasiński Artur (red.), *Wolny rynek – lepsze miasto? 25 lat wolnorynkowych doświadczeń polskiej architektury*. Materiały konferencji 15 października 2015 w ramach Międzynarodowego Biennale Architektury Kraków 2015, Kraków.
- Szlachta Jacek, Nowak Maciej J.** (2021), *Europeizacja polityki przestrzennej Polski w kontekście postanowień Krajowego Planu Odbudowy i zwiększania odporności (KPO) 2021-2026*, Reflection Papers numer 3 Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN (KPZK PAN) Warszawa, 21 kwietnia 2021 r.
- Śleszyński Przemysław, Nowak Maciej J., Legutko-Kobus Paulina, Hołuj Artur, Lityński Piotr, Jadach-Sepioła Aleksandra, Blaszkę Małgorzata** (2021), *Suburbanizacja w Polsce jako wyzwanie dla polityki rozwoju*, Monografie KPZK PAN, T. 11/203, Warszawa.
- Zielińska Ewa, Kuczyński Paweł, Lewenstein Barbara, Gojska Agata, Pogoda Iwona** (2011). *Konsultacje społeczne w przestrzeni wielkomiejskiej*. Polskie Towarzystwo Socjologiczne, Warszawa.

Akty prawne poszczególnych miast, regulujące pozycje architekta miasta i komisji urbanistyczno-architektonicznej

Białystok

Zarządzenie nr 543/15 Prezydenta Miasta Białegostoku z dnia 30 czerwca 2015 r. w sprawie nadania regulaminu organizacyjnego Urzędowi Miejskiemu w Białymstoku z późniejszymi zmianami.

https://www.bip.bialystok.pl/urząd_miejski/statut-i-regulamin-organizacyjny.html

Zarządzenie nr 348/19 Prezydenta Miasta Białegostoku z dnia 13 maja 2019 r. w sprawie powołania Miejskiej Komisji Urbanistyczno-Architektonicznej (z załącznikami określającymi Skład osobowy Miejskiej Komisji Urbanistyczno-Architektonicznej w Białymstoku (nr 1) oraz Regulamin Miejskiej Komisji Urbanistyczno-Architektonicznej (nr 2)

https://www.bip.bialystok.pl/akty_prawne/zarządzenia_prezydenta/zarządzenia_prezydenta_20182023/zarządzenie-nr-348-19.html

Bydgoszcz

Zarządzenie nr 436/2020 Prezydenta Miasta Bydgoszczy z dnia 28 lipca 2020 r. w sprawie nadania Regulaminu Organizacyjnego Urzędu Miasta Bydgoszczy (z załącznikiem oraz późniejszymi zmianami)

https://archiwumbip.um.bydgoszcz.pl/regulamin/regulamin_organizacyjny/index.htm

Częstochowa

Zarządzenie nr k.12.2021 Prezydenta Miasta Częstochowy z dnia 1 kwietnia 2021 r. w sprawie nadania regulaminu organizacyjnego Urzędu Miasta Częstochowy (z późniejszymi zmianami)

<https://bip.czystochowa.pl/artykuly/29911/regulamin-organizacyjny>

Zarządzenie nr 2165.2022 Prezydenta Miasta Częstochowy z dnia 10 maja 2022 r. w sprawie ustalenia zasad i trybu działania Miejskiej Komisji Urbanistyczno-Architektonicznej w Częstochowie (z załącznikiem określającym Regulamin Miejskiej Komisji Urbanistyczno-Architektonicznej)

<https://bip.czystochowa.pl/zarządzenie/1173668/zarządzenie-nr-2165-2022>

Gdańsk

Zarządzenie nr 2165/2017 Prezydenta Miasta Gdańska z dnia 21 grudnia 2017 r. w sprawie nadania Regulaminu Organizacyjnego Urzędu Miejskiego w Gdańsku (z późniejszymi zmianami; tekst ujednolicony – stan na 1 kwietnia 2023 r.)

<https://bip.gdansk.pl/prawo-lokalne/Regulamin-organizacyjny-urzedu,a,9426>

Zarządzenie nr 211/2019 Prezydenta Miasta Gdańska z dnia 14 lutego 2019 w sprawie powołania Miejskiej Komisji Urbanistyczno-Architektonicznej oraz ustalenia jej regulaminu (z późniejszymi zmianami)

<https://www.brg.gda.pl/planowanie-przestrzenne/miejska-komisja-urbanistyczno-architektoniczna>

Gdynia

Zarządzenie nr 4806/11/VI/S Prezydenta Miasta Gdyni z dnia 28 grudnia 2011 roku w sprawie Regulaminu organizacyjnego Urzędu Miasta Gdyni (z późniejszymi zmianami; tekst ujednolicony)

<https://bip.um.gdynia.pl/regulamin-organizacyjny,287/regulamin-organizacyjny-urzedu-miasta-gdyni,375572>

Zarządzenie nr 4675/22/VIII/M Prezydenta Miasta Gdyni z dnia 18.01.2022 roku w sprawie powołania Miejskiej Komisji Urbanistyczno-Architektonicznej (z załącznikiem Regulamin organizacji i trybu działania Miejskiej Komisji Urbanistyczno-Architektonicznej)

<https://bip.um.gdynia.pl/organy-doradcze-i-zespolo-robotcze,1757/miejska-komisja-urbanistyczno-architektoniczna,402815>

Gliwice

Zarządzenie nr PM-241/19 Prezydenta Miasta Gliwice z dnia 28 stycznia 2019 roku w sprawie: Regulaminu Organizacyjnego Urzędu Miejskiego w Gliwicach (tekst ujednolicony)

<https://bip.gliwice.eu/regulamin-organizacyjny>

Katowice

Zarządzenie nr 1402/2021 Prezydenta Miasta Katowice z dnia 4 stycznia 2021 r.

<https://bip.katowice.eu/ogloszenia/zarzadzania/zarzadzaniaSzczegoly.aspx?id=12123&menu=620>

Regulamin organizacyjny miasta Katowice od 1.06.2023 (tekst jednolity)

<https://bip.katowice.eu/UrządMiasta/regulamin.aspx?menu=578>

Zarządzenie nr 102/2019 Prezydenta Miasta Katowice z dnia 8 stycznia 2019 w sprawie powołania Miejskiej Komisji Urbanistyczno-Architektonicznej (Załącznik nr 1, skład komisji; Załącznik nr 2, Regulamin pracy MKUA)

<https://bip.katowice.eu/ogloszenia/zarzadzania/zarzadzaniaSzczegoly.aspx?id=10822&menu=620>

Kielce

Zarządzenie Prezydenta Miasta Kielce z dnia 31 marca 2023 r. zmieniające zarządzenie w sprawie nadania Urzędowi Miasta Kielce Regulaminu Organizacyjnego oraz Regulamin Organizacyjny (wersja ujednolicona)

<https://bipum.kielce.eu/urząd-miasta-kielce/organizacja-urzedu-miasta-i-przedmiot/regulamin-organizacyjny.html>

Zarządzenie nr 444/2019 Prezydenta Miasta Kielce z dnia 1 października 2019 r. w sprawie powołania Gminnej Komisji Urbanistyczno-Architektonicznej w Kielcach i ustalenia jej regulaminu

http://www.bip.kielce.eu/attachments/1036567/5675023/1.2/Zarz%C4%85dzenie%20444_2019.pdf

Kraków

Zarządzenie Nr 1/2023 Prezydenta Miasta Krakowa z dnia 2 stycznia 2023 r. w sprawie Regulaminu Organizacyjnego Urzędu Miasta Krakowa

https://www.bip.krakow.pl/zarzadzanie/2023/1/w_sprawie_Regulaminu_Organizacyjnego_Urzedu_Miasta_Krakowa.html

Zarządzenie Nr 2325/2021 Prezydenta Miasta Krakowa z dnia 16 sierpnia 2021 r. w sprawie podziału na wewnętrzne komórki organizacyjne oraz szczegółowego zakresu działania Wydziału Architektury i Urbanistyki

https://www.bip.krakow.pl/zarzadzanie/2021/2325/w_sprawie_podzialu_na_wewnetrzne_komorki_organizacyjne_oraz_szczegolowego_zakresu_dzialania_Wydzialu_Architektury_i_Urbanistyki_.html

Zarządzenie Nr 164/2018 Prezydenta Miasta Krakowa z dnia 24.01.2018 r. w sprawie zmiany Zarządzenia Nr 1390/2011 w sprawie powołania oraz zasad działania Miejskiej Komisji Urbanistyczno-Architektonicznej

https://www.bip.krakow.pl/zarzadzanie/2018/164/w_sprawie_zmiany_Zarzadzania_Nr_1390_2011_w_sprawie_powolania_oraz_zasad_dzialania_Miejskiej_Komisji_Urbanistyczno_%E2%80%93_Architektonicznej.html

Lublin

Regulamin Organizacyjny Urzędu Miasta Lublin. Załącznik do zarządzenia nr 32/12/2018 Prezydenta Miasta Lublin z dnia 21 grudnia 2018 r. w sprawie nadania Regulaminu Organizacyjnego Urzędu Miasta Lublin (tekst jednolity, kolejne zmiany na stronie BIP oznaczonej w odsyłaczu)

<https://bip.lublin.eu/urząd-miasta-lublin/regulaminy-urzedu-miasta-lublin/regulamin-organizacyjny-urzedu-miasta-lublin,13,26815,2.html>

Zarządzenie nr 11/12/2018 Prezydenta Miasta Lublin z dnia 11 grudnia 2018 r. w sprawie powołania Miejskiej Komisji Urbanistyczno-Architektonicznej w Lublinie i ustalenia jej Regulaminu (tekst i dwie kolejne zmiany na stronie BIP oznaczonej w odsyłaczu)

<https://bip.lublin.eu/strategia-i-planowanie/planowanie-przestrzenne/miejska-komisja-urbanistyczno-architektoniczna/zarzadzenia-prezydenta-miasta-lublin/>

Łódź

Zarządzenie Nr 2889/2022 Prezydenta Miasta Łodzi z dnia 23 grudnia 2022 r. w sprawie nadania Regulaminu organizacyjnego Urzędowi Miasta Łodzi

https://bip.uml.lodz.pl/samorzad/akty-prawne-i-projekty-aktow-prawnych/akty-prawne/?L=30&tx_edgelegalacts_legalacts%5BlegalAct%5D=61892&tx_edgelegalacts_legalacts%5Baction%5D=show&tx_edgelegalacts_legalacts%5Bcontroller%5D=LegalAct

Zarządzenie Nr 809/2023 Prezydenta Miasta Łodzi z dnia 14 kwietnia 2023 r. w sprawie powołania Miejskiej Komisji Urbanistyczno-Architektonicznej w Łodzi oraz ustalenia jej organizacji i trybu działania

https://bip.uml.lodz.pl/wladze/rada-miejska-w-lodzi/wyszukiwarka-uchwal/?tx_edgelegalacts_legalacts%5BlegalAct%5D=63060&tx_edgelegalacts_legalacts%5Baction%5D=show&tx_edgelegalacts_legalacts%5Bcontroller%5D=LegalAct

Olsztyn

Zarządzenie nr 36 Prezydenta Miasta Olsztyna z dnia 1 lutego 2023 w sprawie nadania Urzędowi Miasta Olsztyna Regulaminu Organizacyjnego

<https://umolsztyn.bip.gov.pl/regulaminy-i-organizacja-urzedu/regulaminy-i-organizacja-urzedu.html>

Poznań

Zarządzenie nr 6/2023/K Prezydenta Miasta Poznania z dnia 25 stycznia 2023 r. w sprawie zmian w strukturze organizacyjnej Urzędu Miasta Poznania oraz Regulaminu Organizacyjnego Urzędu Miasta Poznania (załącznik zawiera tekst jednolity)

<https://bip.poznan.pl/bip/zarzadzenia-prezydenta/6-2023-k,k,6-2023-K/>

Zarządzenie nr 793/2020/P Prezydenta Miasta Poznania z dnia 27 października 2020 r. zmieniające zarządzenie w sprawie Miejskiej Komisji Urbanistycznej (załącznik zawiera skład komisji)

<https://bip.poznan.pl/bip/zarzadzenia-prezydenta/793-2020-p,NT0016A4EE/>

Zarządzenie nr 75/2019/P Prezydenta Miasta Poznania z dnia 4 lutego 2019 r. w sprawie Miejskiej Komisji Urbanistyczno-Architektonicznej (załącznik nr 2 zawiera regulamin komisji)

<https://bip.poznan.pl/bip/zarzadzenia-prezydenta/75-2019-p,k,75-2019-P/>

Radom

Zarządzenie nr 3915/2022 Prezydenta Miasta Radomia z 30 września 2022 w sprawie wprowadzenia Regulaminu Organizacyjnego Urzędu Miejskiego w Radomiu (tekst ujednolicony, linki do następnych zmian na stronie oznaczonej w odsyłaczu)

<https://bip.radom.pl/ra/wladze-miasta/zarzadzenia-prezydenta/59801,Nr-39152022-w-sprawie-wprowadzenia-Regulaminu-Organizacyjnego-Urzedu-Miejskiego-.html>

Zarządzenie Nr 4553/2023 Prezydenta Miasta Radomia z dnia 01 czerwca 2023 roku zmieniające zarządzenie Nr 520/2019 z dnia 20 maja 2019 roku w sprawie powołania Gminnej Komisji Urbanistyczno-Architektonicznej (załącznik nr 1 zawiera Regulamin pracy Gminnej Komisji Urbanistyczno-Architektonicznej)

<https://bip.radom.pl/ra/wladze-miasta/zarzadzenia-prezydenta/62874,Nr-45532023-zmieniajace-zarzadzenie-Nr-5202019-z-dnia-20-maja-2019-roku-w-sprawi.html>

Rzeszów

Zarządzenie Nr 120/41/2023 Prezydenta Miasta Rzeszowa z dnia 6 czerwca 2023 r. w sprawie ogłoszenia tekstu jednolitego zarządzenia w sprawie nadania Regulaminu Organizacyjnego Urzędu Miasta Rzeszowa

<https://bip.erzeszow.pl/pl/375-zarządzenia-prezydenta-miasta-rzeszowa/68347-zarządzenia-prezydenta-miasta-rzeszowa-jako-kierownika-urzedu-od-2023-r/78242-zarządzenie-nr-120412023-prezydenta-miasta-rzeszowa-z-dnia-6-czerwca-2023-r.html>

Zarządzenie Nr VIII/2037/2022 Prezydenta Miasta Rzeszowa z dnia 14 października 2022 w sprawie powołania, organizacji i trybu działania Miejskiej Komisji Urbanistyczno-Architektonicznej w Rzeszowie

<https://bip.erzeszow.pl/375-zarządzenia-prezydenta-miasta-rzeszowa/4974-zarządzenia-prezydenta-miasta-rzeszowa-jako-organu-gminy/63652-zarządzenie-nr-viii20372022-prezydenta-miasta-rzeszowa-z-dnia-14-pazdziernika-2022.html>

Sosnowiec

Zarządzenie Nr 1 Sekretarza Miasta Sosnowca z dnia 28 lutego 2022 r. w sprawie: opracowania ujednoliconego tekstu Regulaminu Organizacyjnego Urzędu Miejskiego w Sosnowcu.

<https://www.bip.um.sosnowiec.pl/m,5914,regulamin-organizacyjny.html>

Zarządzenie NR 37 Prezydenta Miasta Sosnowca z dnia 2 lutego 2021 r. w sprawie powołania Gminnej Komisji Urbanistyczno-Architektonicznej (z załącznikiem).

<https://bip.um.sosnowiec.pl/a,542615,zarz37-z-20221-ws-powolania-gminnej-komisji-urbanistyczno-architektonicznej.html>

Szczecin

Zarządzenie nr 408/21 Prezydenta Miasta Szczecin z dnia 16 sierpnia 2021 r. w sprawie Regulaminu Organizacyjnego Urzędu Miasta Szczecin (linki do zmian na stronie oznaczonej w odsyłaczu)

https://bip.um.szczecin.pl/chapter_11018.asp?soid=6EAAF31E25AB419C8A3148818A586778

Zarządzenie nr 28/14 Prezydenta Miasta Szczecin z dnia 22 stycznia 2014 r. w sprawie składu osobowego Miejskiej Komisji Urbanistyczno-Architektonicznej (zm. Zarządzenie Nr 119/15 Prezydenta Miasta Szczecin z dnia 30 marca 2015 r.

Zarządzenie nr 28/14 Prezydenta Miasta Szczecin z dnia 22 stycznia 2014 r. w sprawie składu osobowego Miejskiej Komisji Urbanistyczno-Architektonicznej

https://bip.um.szczecin.pl/chapter_50859.asp?soid=2F147450FF8444A9A2FC528899D51FA5

Zarządzenie nr 119/15 Prezydenta Miasta Szczecin z dnia 30 marca 2015 r. zmieniające zarządzenie w sprawie składu osobowego Miejskiej Komisji Urbanistyczno-Architektonicznej

https://bip.um.szczecin.pl/chapter_50922.asp?soid=493B67A5E53E4DF8A33D2A41C83EF11F

Załącznik do zarządzenia nr 595/08 Prezydenta Miasta Szczecina zmieniającego zarządzenie w sprawie powołania Miejskiej Komisji Urbanistyczno-Architektonicznej oraz ustalenia regulaminu pracy Komisji.

https://bip.um.szczecin.pl/UMSzczecinBIP/chapter_11235.asp

Toruń

Zarządzenie nr 378 Prezydenta Miasta Torunia z dnia 30 października 2013 r. w sprawie nadania Regulaminu Organizacyjnego Urzędowi Miasta Torunia (linki do zmian na stronie oznaczonej w odsyłaczu)

<https://bip.torun.pl/zarządzenie/45486/zarządzenie-pmt-378-2013>

Warszawa

Zarządzenie Nr 312/2007 Prezydenta M. St. Warszawy z dnia 4 kwietnia 2007 r. w sprawie nadania regulaminu organizacyjnego Urzędu miasta stołecznego Warszawy (tekst ujednolicony z późniejszymi zmianami na stronie oznaczonej w odsyłaczu)

<https://bip.warszawa.pl/NR/exeres/ADCC119B-295F-47F9-894C-7C70A6356FB2,frameless.htm>

Zarządzenie nr 590/2020 Prezydenta M. St. Warszawy z dnia 12 maja 2020 r. w sprawie powołania Miejskiej Komisji Urbanistyczno-Architektonicznej i ustalenia zasad jej działania

<https://bip.warszawa.pl/NR/exeres/320AB1C5-44C1-4614-B0E5-5196CC6E9B66,frameless.htm>

Zarządzenie nr 601/2020 Prezydenta M. St. Warszawy z dnia 14 maja 2020 r. w sprawie powołania składu osobowego Miejskiej Komisji Urbanistyczno-Architektonicznej.

<https://bip.warszawa.pl/NR/exeres/ECF0D70E-CDAC-492F-9279-4C4974B152FD,frameless.htm>

Wrocław

Zarządzenie nr 10180/23 Prezydenta Wrocławia z dnia 28 kwietnia 2023 r. zmieniające zarządzenie nr 9271/22 Prezydenta Wrocławia z dnia 30 grudnia 2022 r. w sprawie Regulaminu Organizacyjnego Urzędu Miejskiego Wrocławia (wersje wcześniejsze na stronie oznaczonej w odsyłaczu)

<https://bip.um.wroc.pl/artykuly/147/regulamin-organizacyjny>

Zarządzenie nr 6871/22 Prezydenta Wrocławia z dnia 20 stycznia 2022 r. zmieniające zarządzenie nr 270/19 Prezydenta Wrocławia z dnia 25 stycznia 2019 r. w sprawie powołania Miejskiej Komisji Urbanistyczno-Architektonicznej (wersja zmieniona na stronie oznaczonej w odsyłaczu)

<https://bip.um.wroc.pl/artykuly/863/miejska-komisja-urbanistyczno-architektoniczna-mkua>

Autorzy

Paweł Hałat – geograf, absolwent Uniwersytetu Jagiellońskiego. Współzałożyciel i prezes krakowskiego stowarzyszenia Przemysł-Ludzie-Miasto. Jako ekspert brał udział w opracowaniu licznych strategii rozwoju lokalnego i regionalnego, studiów wykonalności, programów rewitalizacji oraz analiz społeczno-ekonomicznych i przestrzennych. Autor i współautor opracowań i publikacji dotyczących przestrzeni, polityki miejskiej i regionalnej.

Marek Kaszyński – architekt IARP i SARP. Od 2023 r. Przewodniczący Rady MPOIA RP. W latach 2019-2023 Prezes SARP Oddział Kraków. Sekretarz i sędzia konkursowy, współorganizator konkursów m.in. na Krakowskie Centrum Muzyki czy przebudowę dawnego hotelu „Cracovia”. Prowadzi autorską pracownię Marek Kaszyński Studio Architektoniczne.

Bartłomiej Kisielewski – architekt z ponad 25-letnim doświadczeniem zawodowym. Od lat zainteresowany przestrzenią miasta. Członek Rady Doradczej PLGBC Polish Green Building Council. W latach 1996-1997 i 2002-2009 pracował w Berlinie. Od 2009 roku współprowadzi biuro architektoniczne Horizonte Studio w Krakowie, które specjalizuje się w projektowaniu zaawansowanych technologicznie budynków biurowych, mieszkaniowych i użyteczności publicznej, koncentrując się m.in. na zagadnieniach budownictwa zielonego. Od 2021 roku prowadzi zajęcia na Wydziale Architektury i Sztuk Pięknych KAAFM.

Rafał Matyja – politolog, historyk, publicysta, wykładowca Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, stały współpracownik „Tygodnika Powszechnego” i miesięcznika „Architektura & Biznes”. Członek Rady Programowej Open Eyes Economy Summit. Ostatnio opublikował „Miejski grunt. 250 lat polskiej gry z nowoczesnością” (Karakter 2021).

Małgorzata Tomczak – krytyczka architektury, redaktorka naczelna magazynu oraz serwisu internetowego Architektura & Biznes, poświęconego współczesnej architekturze, urbanistyce i designowi. Redaktorka książek o architekturze, jurorka konkursów architektonicznych, ekspertka zajmująca się rozwojem miasta i architekturą współczesną. Autorka licznych artykułów poświęconych krytyce architektonicznej. Obecnie prowadzi badania nad rozwojem współczesnego Krakowa.